

UDK 811.163.42:373.3
Izvorni znanstveni rad
Rukopis primljen 23. V. 2019.
Prihvaćen za tisak 25. XI. 2019.
<https://doi.org/10.31724/rihjj.46.1.6>

Martina Kolar Billege

Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Savska cesta 77, HR-10000 Zagreb
martina.kolar@ufzg.hr

Valentina Vidović

Osnovna škola „Luka”
O. Ivekovića 16, HR-10360 Sesvete
valentina.vidovic2@skole.hr

PRIMJENA STANDARDNIH ŠKOLSKIH SLOVA U PRIMARNOME OBRAZOVANJU

Nastava početnoga čitanja i pisanja na hrvatskome jeziku temelji se na prijenosu govorenoga modaliteta jezika u pisani uz preduvjet razvoja fonološke svjesnosti. Poučavanje početnoga pisanja ostvaruje se s pomoću standardnih školskih slova, normiranih *Hrvatskim pravopisom* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje i obveznih za primjenu od 2014. godine u svim metodičkim predlošcima za poučavanje u primarnome obrazovanju. Cilj je ovoga rada ispitati u kojoj mjeri učenici četvrtih razreda osnovnih škola s područja Republike Hrvatske (N = 354) odstupaju od standarda oblikovanja svakoga pojedinog slova i povezivanja slova te ispitati je li u tekstovima učenika narušena čitljivost slova. Statistički značajne razlike utvrđene su s obzirom na spol učenika i godine radnoga staža učitelja. Rezultati su pokazali da dječaci statistički značajno više odstupaju od standarda pisanja, kao i od povezivanja. Učenici učitelja s više godina radnoga staža uglavnom su manje odstupali u pisanju standardnih školskih slova nego učenici učitelja s manje godina radnoga staža. Čitljivost slova u učeničkim radovima u većemu postotnom udjelu nije narušena.

1. Teorijski okvir

Čitanje i pisanje iznimno su važne vještine kojima se sustavno počinje ovladavati u primarnome obrazovanju te znatno utječu na uspjeh tijekom obrazovanja.

Stoga je vrlo važno metodički osmišljeno poučavati učenike početnomu čitanju i pisanju na standardnome hrvatskom jeziku tijekom prvoga razreda (prema *Nastavnome planu i programu za osnovnu školu*, MZOŠ 2006). Prema *Kurikulumu za nastavni predmet Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj* (NN 10/2019) poučavanje početnoga čitanja i pisanja ostvaruje se tijekom prvoga i drugoga razreda primarnoga obrazovanja. U prvome se razredu poučavaju/uče formalna (tiskana) slova, a u drugome razredu rukopisna (pisana). Budinski (2017) naznačuje da se učenjem čitanja i pisanja djecu osnovnoškolske dobi uvodi u širi sociolingvistički kontekst. U školu sva djeca dolaze s formiranim govorenim modalitetom jezika na kojem će se temeljiti poučavanje čitanja i pisanja. Učenici će u metodički artikuliranome procesu usvajati prijenos glasa u slovo te ovladavati prijenosom govorenoga modaliteta jezika u pisani (Kolar Billege i Budinski 2015). Nastavno područje početnoga čitanja i pisanja vrlo je kompleksno i bitno se razlikuje od poučavanja ostalih nastavnih područja. Primjenjuju se posebne metode poučavanja te metodički mikrostrukturirani modeli nastavnih sati. Tijekom prvoga razreda učenici se upoznaju s temeljnim sadržajima iz područja fonetike, morfologije i sintakse te s osnovnim pravopisnim i pravogovornim pravilima (Bežen i Reberski 2014). Proces poučavanja početnoga čitanja i pisanja ne završava upoznavanjem i ovladavanjem grafičkim oblicima svih slova, nego završava onda kad učenici mogu samostalno stvarati rečenicu u pisanome obliku (pisana produkcija) i kada mogu dešifrirati i razumjeti pročitani tekst (Budinski 2017).

Pisana komunikacija vrlo je složen proces jer od osobe koja piše traži da ima jasnu predodžbu o onome što želi napisati te da može oblikovati misli i izraziti ih napisanom riječju. Tijekom ranoga razvoja djeca usvajaju vještinu govorenja, pa tako već dijete predškolske dobi u određenoj mjeri ima razvijen govorni izraz.

Pisanjem se djeca, u pravilu, počinju baviti tek u školskoj dobi na temelju individualno razvijenih jezičnih predvještina. Govorna komunikacija dopušta ponavljanja, prekidanja i nedovršenost. Pisani jezik traži potpunu dovršenost jer nema dodatnih sredstava za izražavanje poruka (Rosandić 2002). Također, u govornoj su komunikaciji govornici usmjereni jedan na drugoga, dok u pisanoj komunikaciji osoba samostalno i nezavisno djeluje. Zahtjevnost pisane komunikacije očituje se i u tome što osoba koja stvara tekst mora poznavati gramatička i pravopisna pravila jezika. Aktivnost pisanja zahtijeva veliku preciznost i jasnoću u

prijenosu objektivne stvarnosti, misli, stavova ili sjećanja u pisani izraz (Kolar Billege 2015).

Učenje pisanja vrlo je složen proces u kojemu dijete istodobno uči oblik, značenje i funkciju napisane riječi (Bežen 2002). Takav proces za dijete prvoga razreda vrlo je složen jer istodobno djeluje na mnoge kognitivne sposobnosti, kao što su mišljenje, pamćenje i zaključivanje (Bežen i Reberski 2014). Pisanje također podrazumijeva znanje i vještinu grafičkoga oblikovanja slova, a to uz kognitivne procese podrazumijeva i složene fizičke procese. U tome sudjeluju mišići cijele ruke, od nadlaktice i podlaktice do šake i prstiju. Djeca prvoga razreda još uvijek nemaju dobro razvijenu koordinaciju, kao ni finu motoriku, a ni precizna pokretljivost zglobova još nije u potpunosti razvijena i uvježbana. Zato je vrlo važno prije poučavanja pisanja slova s djecom provoditi specifične vježbe koje potiču koordinaciju prstiju, šake, podlaktice i nadlaktice (Bežen i Reberski 2014). Proces poučavanja pisanja u prvome razredu i za učitelje je vrlo složen. Njihova je zadaća, uz poučavanje izgleda svakoga pojedinog slova školskoga pisma, kod učenika poticati razvoj sposobnosti prijenosa glasa u slovo te uvježbavati pisanje riječi, rečenica i kraćih tekstova (Kolar Billege i Budinski 2015). U procesu planiranja i izvođenja nastave početnoga čitanja i pisanja potrebno je uvažavati individualne (jezične i druge) karakteristike učenika. Bez obzira na predškolsku izloženost pisanju, s polaskom u školu očekuje se sustavno poučavanje koje u početnome razdoblju obuhvaća usmjeravanje učenika na pravilno držanje tijela, ruke i pisaljke pri pisanju. Uspješno provedene predvježbe za pisanje otklonit će eventualne poteškoće te omogućiti automatizaciju pokreta.

Rukopisno pisanje u ranome učenju jezika i u primarnome obrazovanju podupire razvoj vještine čitanja. Istraživanja ukazuju na vjerojatnost postizanja boljega školskog uspjeha u kasnijim godinama školovanja. Unatoč tomu, rukopisnom se pisanju u nekim zemljama (SAD-u i Engleskoj) ne pridaje osobita pozornost (Dinehart 2014).

Držanje tijela, položaj ruke i način na koji se pisaljka drži među prstima uvelike utječu na lakoću pisanja i izgled rukopisa. Navike koje se stječu u početcima često ostaju prisutne tijekom cijeloga života, bile one ispravne ili pogrešne. Dosad nije definirano univerzalno rješenje o držanju tijela, ruke i pisaljke pri pisanju, ali je jasno da ti elementi ovise o individualnim karakteristikama pojedinca i bitno utječu na pisanje i rukopis (Bežen i Reberski 2014).

Na Učiteljskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu pokrenut je 2006. godine znanstveno-istraživački projekt *Jezično-likovni standardi u početnom čitanju i pisanju na hrvatskom jeziku*. Projekt je završen 2013. godine, a u okviru toga projekta izv. prof. art. Siniša Reberski oblikovao je standardna školska slova. Ona su prvi put u hrvatskoj povijesti standardizirana *Hrvatskim pravopisom* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje iz 2013. godine i postala su obvezna za poučavanje u školama od školske godine 2014./2015. Uvrštena su u sve početnice i druge nastavne materijale (vježbenice, radne listove, zidne plakate, bilježnice itd.). Reberski (2013) ističe važnost određivanja i standardnoga crtovlja (veličine, debljine i boje pomoćnih crta).

Školsko pismo sastoji se od četiriju osnovnih inačica: formalnoga uspravnog pisma, formalnoga kosog pisma (formalno = tiskano), rukopisnoga kosog pisma i rukopisnoga uspravnog pisma (rukopisno = pisano). Formalno uspravno pismo i rukopisno koso pismo poučavaju se na nastavi početnoga čitanja i pisanja. Pismo je, u odnosu na dosadašnja nestandardizirana pisma, pojednostavljeno s ciljem učenja temeljnoga oblika slova. Velika formalna slova učenici uče kako bi mogli njima pisati prije no što nauče rukopisna (pisana) slova, a mala formalna slova uče kako bi mogli dekodirati tekst. Nakon ovladavanja formalnim slovima slijedi učenje rukopisnih slova. Ona su temelj za izgradnju osobnoga rukopisa. Slova rukopisnoga školskog pisma oblikovana su na temelju provedenih brojnih istraživanja te analiza dostupnih hrvatskih i stranih početnica. Odstranjene su oznake individualne stilistike, a sam je oblik slova prilagođen potrebama djeteta. Predviđeno je da se slova međusobno povezuju, što osobi koja piše omogućuje neprekinute poteze, bolju tečnost i veću brzinu pisanja. Temelj poučavanja pisanja jest rukopisno koso pismo, no ponuđena je i inačica rukopisnoga uspravnog pisma, koja u nekim slučajevima olakšava pisanje ljevorukim učenicima (Bežen i Reberski 2014).

2. Prethodna istraživanja

Jedno od prethodnih istraživanja u području primjene standardiziranih školskih slova jest ono koje su provele Grabovac i Kaćunko (2015). Ispitale su mišljenje učitelja (N = 250) o važnosti i primjeni standardiziranih školskih slova. Rezultati istraživanja pokazali su da 18 % ispitanih učitelja izjavljuje kako ne primjenjuje nova školska slova iako su ona obvezna za sve sudionike nastavnoga procesa.

Učitelji s više godina radnoga staža statistički značajno više primjenjuju nova školska slova (88 %) od učitelja s manje godina radnoga staža (78 %). Velik udio učitelja koji primjenjuju novi slovopis ne smatra da je on uglavnom ili u potpunosti jednostavniji od prijašnjega (67,8 %). Nadalje, učitelji koji ne primjenjuju novi slovopis izjavljuju da je teži od prijašnjega (68,9 %). U članku se ističe da „znatan dio ispitanika ne samo da nije upućen u pravu svrhu standardiziranja početnih slova (...), nego ni u osnovne probleme početnoga čitanja i pisanja” (Grabovac i Kačunko 2015: 31). Autorice zaključuju kako početno poučavanje pisanja novim slovopisom nije jasno definirano te da učitelji imaju mogućnost subjektivno interpretirati standard.

U svojem radu Kolar Billege (2015) ispitala mišljenje učitelja o metodičkim aspektima uvođenja standardnih školskih slova u početno čitanje i pisanje na hrvatskome jeziku. Rezultati su pokazali da ispitanici (N = 60) standardno školsko pismo smatraju važnim indikatorom jezičnoga identiteta i da prepoznaju njegovu važnost u metodičkome strukturiranju nastave početnoga čitanja i pisanja. Nadalje, ispitanici smatraju da je potrebno vrednovati čitljivost rukopisa učenika te educirati učitelje za pisanje školskoga pisma, ali da u tome procesu učiteljima nije pružena adekvatna stručna pomoć u osposobljavanju.

Kolar Billege i Budinski (2015) govore o važnosti uvođenja standardnoga školskog pisma u metodički kontekst. Ističu da su mnoge europske zemlje na temelju relevantnih znanstvenih istraživanja prepoznale važnost uvođenja standardnoga slovopisa (Nizozemska, Finska, Austrija, Češka, Slovenija, Francuska, Island i Njemačka). Rezultati neobjavljenoga doktorskoga rada (Budinski 2015) ukazuju na to da manje od 50 % ispitanih hrvatskih učenika (N = 417) na kraju prvoga razreda potpuno točno grafički oblikuje slova u odgovorima na pitanja koja su primarno bila usmjerena na razumijevanje pročitanaoga teksta. Autorice navode potrebu za provedbom daljnjih istraživanja kojima bi se provjerio uspjeh učenika u primjeni školskoga standardnog pisma.

Radovi koje ćemo prikazati u nastavku objavljeni su prije uvođenja standardnih školskih slova, a nastali su u okviru projekta *Jezično-likovni standardi u početnom čitanju i pisanju na hrvatskom jeziku*.

Bežen i Kolar Billege (2008) istražili su zastupljenost pisanih i tiskanih slova u rukopisnim tekstovima učenika četvrtih i osmih razreda osnovne škole. Istraživanje je provedeno na uzorku od 179 učenika četvrtih razreda i 315 učeni-

ka osmih razreda analizom bilježnica iz Hrvatskoga jezika, Prirode i društva, Vjeronauka i Povijesti. Iako u vrijeme provedbe istraživanja školska slova još nisu bila uvedena, istraživanje je važno jer pokazuje da učenici četvrtih razreda statistički značajno više pišu pisanim slovima nego učenici osmih razreda, dok učenici osmoga razreda statistički značajno više pišu malim i velikim tiskanim slovima. Učenici četvrtih razreda značajno više pišu pisanim slovima u bilježnicama za Hrvatski jezik (83 %) i Prirodu i društvo (77 %) nego u bilježnicama za Vjeronauk (56 %). Učenici osmih razreda značajno se manje koriste pisanim slovima, i to u bilježnicama za Hrvatski jezik (34 %) i Povijest (29 %). Zanimljiv je pokazatelj u tome istraživanju da sa starošću učenika u osnovnoj školi raste tendencija pisanja tiskanim slovima i postupno napuštanje pisanih slova. Autori navode da je u tim učeničkim radovima često narušena čitljivost teksta. Uvođenjem standardnih školskih slova očekuje se smanjenje te pojave.

Grahovac-Pražić (2010) istražila je hrvatsku grafiju u rukopisnim tekstovima učenika osnovnih i srednjih škola, odnosno utvrdila porast zastupljenosti tiskanih slova s dobi učenika. U istraživanju su sudjelovali učenici četvrtih razreda osnovne škole (N = 48), osmih razreda osnovne škole (N = 52) i učenici trećega razreda gimnazije (N = 47). Analizirane su bilježnice za Hrvatski jezik, Prirodu i društvo te Vjeronauk (četvrti razred), bilježnice za Hrvatski jezik i Povijest te zadaćnica za Hrvatski jezik učenika osmih razreda osnovne škole i trećih razreda gimnazije. Kod učenika četvrtih razreda u bilježnicama svih predmeta očekivano prevladavaju pisana slova (94 %). U osmome razredu učenici više koriste velika i mala tiskana slova (42,7 %). Također, javlja se i neočekivana upotreba isključivo velikih tiskanih slova (23,8 %). U trećemu razredu gimnazije učenici značajno više koriste velika i mala tiskana slova (60,9 %) nego pisana. U osmome razredu i trećemu razredu gimnazije vidljiva je razlika po spolu, odnosno učenice se značajno više nego učenici koriste tiskanim slovima. Autorica zaključno ističe kako tadašnji predmetni kurikuli nisu usmjereni k očuvanju rukopisnoga pisma, što je vrlo zabrinjavajuće jer škola ne smije pogodovati zanemarivanju hrvatske grafije.

Budinski i Barun (2013) provele su istraživanje o razini usvojenosti početnoga pisanja učenika na kraju prvoga razreda osnovne škole (N = 93). Rezultati su pokazali da je 76,3 % učenika potpuno usvojilo sva slova, 22,6 % učenika djelomično je usvojilo slova, a 1,1 % učenika nije usvojilo slova (pritom se za kategoriju *potpuno usvojili* podrazumijevalo da su učenici usvojili 50 – 60 pisanih slova). Autorice su zapazile da je samo jedan učenik točno napisao svih 60 slova.

U pisanju diktata većina učenika (76,3 %) u potpunosti poštuje pravopisna pravila, 20,4 % učenika djelomično ih poštuje, a 3,2 % učenika ne poštuje elemente pravopisne norme predviđene za učenje u prvome razredu primarnoga obrazovanja (veliko početno slovo na početku rečenice, rečenični znak, pisanje riječi koje sadržavaju *č/ć, dž/dđ*). Rezultati navedenoga istraživanja ukazuju i na to da je 39,8 % učenika točno napisalo riječi po diktatu, 59,1 % djelomično točno, a 1 % nije napisalo točno. Pogreške u pisanju riječi podrazumijevale su zamjenu riječi drugim riječima i nedovršeno pisanje riječi. Autorice zaključuju da je početnomu opismenjavanju potrebno posvetiti više vremena.

Na temelju istraživanja Kolar Billege (2008), provedenoga na uzorku učenika prvih razreda (N = 120) iz Zagreba i Osijeka, utvrđuje se koliko je vremena na kraju prvoga razreda potrebno učenicima za čitanje teksta od 10 rečenica i naslova te koliko istoga teksta učenici mogu prepisati za pet minuta. Rezultati su pokazali da su učenicima za čitanje teksta u prosjeku potrebne 2,5 minute. No, prisutne su velike individualne razlike, pa je najkraće vrijeme bilo 37 sekundi, a najdulje 14 minuta i 19 sekundi. Nije uočena statistički značajna razlika s obzirom na spol učenika i početnice kojima su se učenici koristili. Za 5 minuta učenici su prepisali prosječno 79,57 slova / 19,03 riječi / 1,78 rečenica. Zamijećene su velike individualne razlike u ovom rasponu: 17 – 145 slova, 6 – 34 riječi, 0 – 3 rečenice. Djevojčice su prepisale statistički značajno više teksta nego dječaci, kao što su i zagrebački učenici prepisali statistički značajno više teksta nego osječki. Autorica zaključuje kako je potrebno provesti daljnja istraživanja usmjerena na analizu stavova učitelja o povezanosti trajanja čitanja teksta i količine prepisanoga teksta s uspjehom u Hrvatskome jeziku i općim uspjehom.

Na temelju teorijskih postavki i dosadašnjih istraživanja u ovome smo radu željeli ustanoviti stanje primjene standarda školskih slova u početnome opismenjavanju u primarnome obrazovanju te odstupanja učenika u grafičkome oblikovanju slova i povezivanju slova. Osim toga, željeli smo ustanoviti čitljivost teksta.

3. Metodologija istraživanja

Cilj je ovoga istraživanja bio utvrditi razinu primjene standardnih školskih slova kod učenika¹ četvrtih razreda osnovne škole.

¹ Imenica *učenici* odnosi se na oba spola/roda. Na mjestima gdje se analizira razlika s obzirom na tu varijablu, koristili smo se imenicama *djevojčice* i *dječaci*. Imenica *učitelji* odnosi se na oba spola/roda (*učiteljice/učitelji*).

Problemi su istraživanja bili:

P1 Ispitati odstupanja u pisanju (grafičkome oblikovanju) svakoga pojedinog slova te odstupanja s obzirom na spol učenika i godine staža učitelja.

P2 Ispitati odstupanja u specifičnome povezivanju određenih slova te odstupanja s obzirom na spol učenika i godine staža učitelja.

P3 Ispitati narušava li se čitljivost teksta.

Određene su sljedeće hipoteze:

H1a Dječaci će statistički značajno manje odstupati u pisanju (grafičkome oblikovanju) svakoga pojedinog slova od djevojčica.

H1b Učenici učitelja s više godina radnoga staža statistički će značajno manje odstupati u pisanju (grafičkome oblikovanju) svakoga pojedinog slova.

H2a Ne postoji statistički značajna razlika u standardnome povezivanju određenih slova (*v-e, m-e, o-m, s-l, o-ž, v-r*) ovisno o spolu učenika.

H2b Ne postoji statistički značajna razlika u standardnome povezivanju određenih slova (*v-e, m-e, o-m, s-l, o-ž, v-r*) među učenicima ovisno o godinama staža učitelja.

H3 U rukopisnim tekstovima učenika čitljivost neće biti narušena.

Varijable su bile:

– zavisne varijable: slova, specifično povezivanje, čitljivost

– nezavisne varijable: spol učenika, godine staža učitelja.

Istraživanje je provedeno na prikladnome uzorku. Od ukupnoga broja ispitanika ($N = 354$), 50,3 % bile su djevojčice ($N = 178$), a 49,7 % dječaci ($N = 176$). Istraživanje je provedeno među učenicima u osnovnim školama Grada Zagreba ($N = 265$), Sisačko-moslavačke županije ($N = 17$), Krapinsko-zagorske županije ($N = 13$) i Vukovarsko-srijemske županije ($N = 59$). U uzorak nisu uključeni radovi 6 učenika za koje su se učitelji izjasnili da rade prema prilagođenome programu. Radi statističke analize podataka prema godinama radnoga staža učitelja formirane su tri kategorije: 4 – 20 godina radnoga staža (25,2 %); 22 – 32 godine radnoga staža (39,5 %) i 33 – 40 godina radnoga staža (35,3 %).

Istraživanje je provedeno tijekom ožujka i travnja 2018. godine, u školskoj godini 2017./2018., a proveli su ga učitelji razredne nastave u svojim razrednim

odjelima. Vrijeme za prepisivanje teksta nije bilo ograničeno, učenici su mogli pisati pisaljkom prema želji, a brisanje je bilo dopušteno.

Tijekom analiziranja i vrednovanja učeničkih radova nismo uzimali u obzir gramatičke i pravopisne pogreške. Odstupanje od grafičkoga oblikovanja slova procjenjivali smo na temelju smjera pisanja te veličine i proporcije slova (Bežen i Reberski 2014). Istraživanje je bilo anonimno.

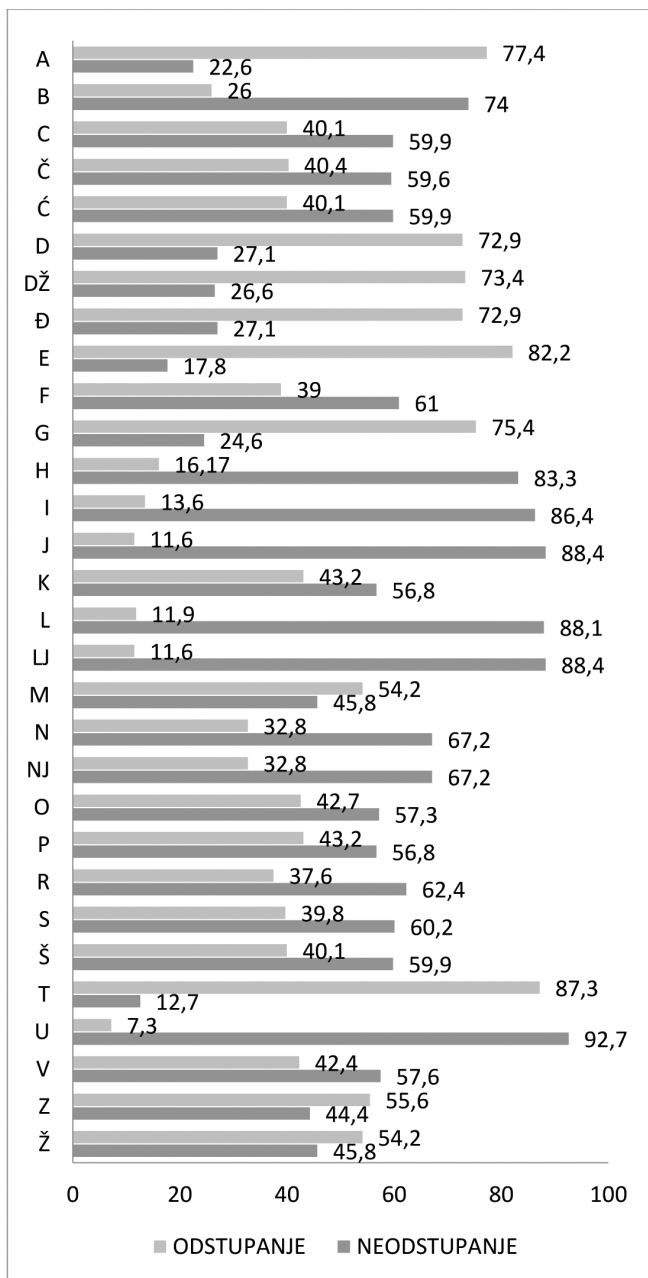
Instrument za istraživanje, strukturiran za izradu diplomskoga rada (V. V.) koji je bio polazište za pisanje ovoga rada, uključivao je obrazac za učenike i obrazac za učitelje. Obrazac za učenike (prilog) sastojao se od prilagođenoga teksta *Kamen* autorice Ljubice Balog i crta za prepisivanje. Tekst je prilagođen istraživanju tako da su nadodane ili izmijenjene neke riječi kako bi sva slova bila zastupljena. Obrazac za učitelje sadržavao je pitanja o sociodemografskim karakteristikama ispitanika (nazivu osnovne škole, mjestu rada, godinama radnoga staža učitelja i stručnoj spremi).

4. Rezultati istraživanja

Prije statističke obrade podataka nije testirana distribucija normaliteta zbog binomnosti varijabli (ne odstupa / odstupa).

4.1. Odstupanje u pisanju svakoga pojedinog slova

U istraživanju je prvi problem bio ispitati koliko učenici u svakome pojedinom slovu odstupaju od standardnoga školskog pisma. Rezultati su prikazani u grafikonu 1.

Grafikon 1. Ukupno odstupanje u pisanju (grafičkome oblikovanju) pojedinoga slova izraženo u postocima

Na temelju vizualne percepcije rezultata (grafikon 1.) može se uočiti da su u više od 50 % slučajeva pronađena odstupanja u grafičkome oblikovanju ovih rukopisnih slova: *a, d, dž, đ, e, g, m, t, z* i *ž*.

Kako bismo provjerili hipoteze povezane sa spolom učenika i radnim stažem učitelja, rezultati su testirani hi-kvadrat testom prema problemima.

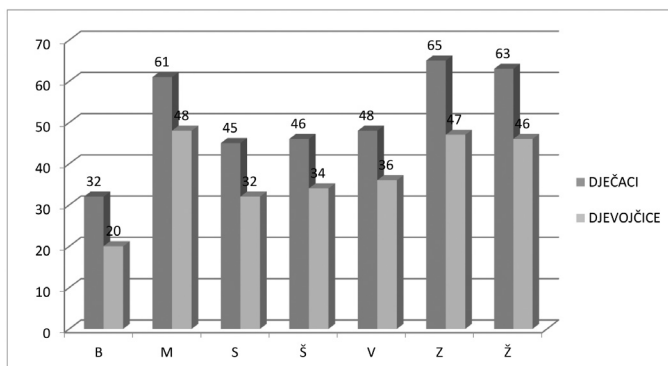
4.2. Odstupanje u pisanju (grafičkome oblikovanju) svakoga pojedinog slova s obzirom na spol učenika

Hi-kvadrat testom dobiveni su rezultati koji pokazuju statistički značajno odstupanje u pisanju (grafičkome oblikovanju) ovih slova:

Tablica 1. Odstupanje u pisanju pojedinog slova obzirom na spol učenika

Slovo	Rezultat hi-kvadrat testa (χ^2)	Postotni udio učenika koji odstupaju u pisanju slova (grafičkome oblikovanju)	
		Dječaci	Djevojčice
B	($\chi^2 = 7,448$; $p < 0,01$)	32 %	20 %
M	($\chi^2 = 6,065$; $p < 0,05$)	61 %	48 %
S	($\chi^2 = 4,620$; $p < 0,05$)	45 %	32 %
Š	($\chi^2 = 5,089$; $p < 0,05$)	46 %	34 %
V	($\chi^2 = 6,039$; $p < 0,05$)	48 %	36 %
Z	($\chi^2 = 11,804$; $p < 0,01$)	65 %	47 %
Ž	($\chi^2 = 10,998$; $p < 0,01$)	63 %	46 %

U grafikonu 2. rezultati će biti prikazani i grafički.

Grafikon 2. Grafički prikaz rezultata odstupanja u pisanju pojedinoga slova s obzirom na spol učenika izražen u postotcima

4.3. Odstupanje u pisanju (grafičkome oblikovanju) pojedinih slova s obzirom na godine staža učitelja

Testiranjem hi-kvadrat testom dobiveni su rezultati koji pokazuju da učenici, s obzirom na godine staža učitelja, statistički značajno odstupaju u pisanju ovih slova:

Tablica 2. Odstupanje u učeničkome grafičkom oblikovanju slova s obzirom na godine radnoga staža učitelja

Učenici najviše/najmanje odstupaju u grafičkome oblikovanju slova kod ovih učitelja:	Slovo u kojemu učenici odstupaju u pisanju (grafičkome oblikovanju) i rezultati hi-kvadrat testa
najviše s 4 – 20 godina staža, a najmanje s 22 – 32 godine staža	s ($\chi^2 = 35,477$; $p < 0,01$)
	š ($\chi^2 = 32,988$; $p < 0,01$)
najviše s 4 – 20 godina staža, a najmanje s 33 – 40 godina staža	i ($\chi^2 = 12,872$; $p < 0,01$)
	j ($\chi^2 = 13,912$; $p < 0,01$)
	k ($\chi^2 = 13,050$; $p < 0,01$)
	lj ($\chi^2 = 6,858$; $p < 0,05$)
	r ($\chi^2 = 13,946$; $p < 0,01$)
najviše s 22 – 32 godine staža, a najmanje s 4 – 20 godina staža	a ($\chi^2 = 14,568$; $p < 0,01$)
	d ($\chi^2 = 9,695$; $p < 0,01$)
	dž ($\chi^2 = 11,766$; $p < 0,01$)
	đ ($\chi^2 = 9,695$; $p < 0,01$)
	g ($\chi^2 = 11,081$; $p < 0,01$)

najviše s 22 – 32 godine staža, a najmanje s 33 – 40 godina staža	c	($\chi^2 = 8,274$; $p < 0,05$)
	č	($\chi^2 = 8,274$; $p < 0,05$)
	ć	($\chi^2 = 9,909$; $p < 0,01$)
najviše s 33 – 40 godina staža, a najmanje s 22 – 32 godine staža	m	($\chi^2 = 21,228$; $p < 0,01$)
	n	($\chi^2 = 16,562$; $p < 0,01$)
	nj	($\chi^2 = 14,321$; $p < 0,01$)
	p	($\chi^2 = 10,365$; $p < 0,01$)

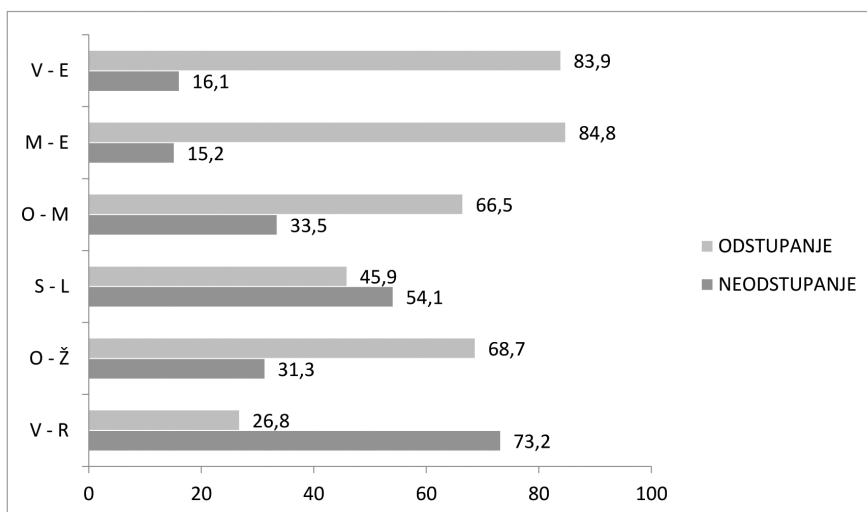
Na temelju rezultata prikazanih u tablici 2. može se zamijetiti da učenici najviše odstupaju u grafičkome oblikovanju ovih slova:

- *s, š, i, j, k, lj i r* kod učitelja s 4 – 20 godina radnoga staža
- *a, d, dž, đ, g, c, č i ć* kod učitelja s 22 – 32 godine radnoga staža i
- *m, n, nj i p* kod učitelja s 30 – 40 godina radnoga staža.

U rezultatima se može uočiti grupiranje slova (u kojima je zamijećeno odstupanje) prema sličnosti u grafičkome izgledu rukopisnih slova.

4.4. Odstupanje u povezivanju određenih slova

U istraživanju je u drugome problemu ispitano u kojoj mjeri učenici odstupaju od standarda povezivanja određenih slova (grafikon 3.).

Grafikon 3. Ukupno odstupanje u povezivanju izraženo u postotcima

Rezultati u grafikonu 3. pokazuju da učenici u više od 65 % slučajeva odstupaju od standarda povezivanja ovih rukopisnih slova: *v-e*, *m-e*, *o-m* i *o-ž*.

4.5. Odstupanja u povezivanju određenih slova s obzirom na spol učenika

Hi-kvadrat testom dobiveni su rezultati koji pokazuju statistički značajno odstupanje u povezivanju ovih slova:

- *v-e* ($\chi^2 = 8,219$; $p < 0,01$); 90 % dječaka i 79 % djevojčica odstupaju u povezivanju slova *v-e*
- *v-r* ($\chi^2 = 10,910$; $p < 0,01$); 35 % dječaka i 19 % djevojčica odstupaju u povezivanju slova *v-r*.

4.6. Odstupanje u povezivanju slova s obzirom na godine staža učitelja

Hi-kvadrat testom dobiveni su rezultati koji pokazuju statistički značajno odstupanje u povezivanju ovih slova:

- *v-e* ($\chi^2 = 6,616$; $p < 0,05$); učenici najviše odstupaju u povezivanju slova *v-e* kod učitelja s 22 – 32 godine radnoga staža, a najmanje kod učitelja s 4 – 20 godina radnoga staža
- *o-m* ($\chi^2 = 6,866$; $p < 0,05$); učenici najviše odstupaju u povezivanju slova *o-m* kod učitelja s 22 – 32 godine radnoga staža, a najmanje kod učitelja s 4 – 20 godina radnoga staža.

4.7. Narušavanje čitljivosti teksta

U istraživanju su uz treći problem dobiveni podatci o narušavanju čitljivosti teksta.

Rezultati pokazuju da je 77 % učenika pisalo čitljivo, a kod 23 % učenika čitljivost je djelomično narušena, odnosno prema procjeni istraživačica čitanje je otežano zbog nepoštivanja standarda u grafičkome oblikovanju slova.

5. Interpretacija rezultata i rasprava

Prilikom procjenjivanja odstupanja od standardnoga grafičkog oblikovanja slova i povezivanja slova u učeničkim radovima promatrali smo smjer pisanja slova (potez), veličinu slova i proporcionalni odnos s drugim slovima. Procjena je ostvarena na temelju vizualne percepcije autorica ovoga rada, u skladu sa standardom uspostavljenim u knjizi *Početno pitanje na hrvatskome jeziku* Ante Bežena i Siniše Reberskoga (Bežen i Reberski 2014) te *Hrvatskim pravopisom* IHJJ-a. U svakome je radu uspoređeno više istih slova unutar teksta kako bi se što objektivnije procijenilo odstupanja li učenica/učenik ili ne odstupaju od standardnoga slovopisa. Za slova koja su se pojavljivala i kao velika i kao mala procjenjivali smo malo rukopisno slovo.

Tijekom analiziranja učeničkih radova uočeno je da 65 učenika nije prepisalo naslov, a 188 učenika nije prepisalo ime autorice teksta iako je napomenuto da tekst treba u cijelosti prepisati. Zamjećuje se da u velikoj mjeri učenici započinju prepisivati tekst poštujući standardni slovopis, pišući uredno i čitljivo, no prema kraju teksta urednost i čitljivost se smanjuju. Pretpostavljamo da učenici više pozornosti usmjeravaju na pravopisnu i gramatičku točnost u prepisivanju teksta nego na slovopisnu čitljivost. Prema dosadašnjim domaćim i stranim istraživanjima (Bežen i Kolar Billege 2008, Dinehart 2014), u višim razredima učitelji sve manje pozornosti pridaju čitljivosti slova i urednosti učenika u pisanju rukopisnim slovima. Istraživanja provedena prije uspostavljanja standarda školskih slova ukazuju na tendenciju kombiniranja formalnih (tiskanih) i rukopisnih (pisanih) slova u bilježnicama učenika. Uvođenjem standarda ta se pojava, prema procjeni autorica, znatno smanjila jer u pisanim radovima učenika četvrtih razreda, uključenih u ovo istraživanje, nije zamijećeno kombiniranje formalnih i rukopisnih slova u pisanju.

Potrebno je navesti i uočenu činjenicu da se unutar istoga razrednog odjela najčešće javljaju ista grafička odstupanja. Može se pretpostaviti da se taj problem može povezati s postupcima u poučavanju pisanja slova i vizualnim uporištem kojemu su učenici izloženi. Primjerice, pri pisanju malih rukopisnih slova *h* ili *l* na početku riječi vidljivi su ulazni potezi koje standardni slovopis ne predviđa, već ih smatra suvišnima. Isti su nalaz istaknule Grabovac i Kaćunko (2015) u svojem istraživanju.

U grafikonu 1. u postocima je prikazano odstupanje u grafičkome oblikovanju slova za svako pojedino slovo. Vidljivo je da su za neka slova odstupanja veća. Na primjeru slova *b, h, i, j, l, lj* i *o* vidljivo je da učenici većinom ne odstupaju od slovopisa. Pretpostavlja se da je razlog tomu što se navedena slova školskoga pisma minimalno razlikuju ili ne razlikuju od oblika slova koja su se poučavala prije uvođenja standarda. Primijećena je i tendencija učenika da slovo pišu u jednome (neprekinutom) potezu. Navedeno se odstupanje posebno uočava pri pisanju slova *g, a* i *d*. Više od 50 % učenika odstupa u pisanju ovih slova: *a, d, dž, đ, e, g, m, t, z* i *ž*, ali se ne radi o istome tipu odstupanja. U pisanju slova srodnih po grafičkome oblikovanju učenici pokazuju i vrlo slična odstupanja (*c, č* i *ć; a, d, dž* i *đ; l* i *lj; n* i *nj; s* i *š; z* i *ž*). Međutim, podatci za slova *m* i *n* pokazuju različite tipove odstupanja iako su slova grafički slična. Standardom je oblik slova *m* i *n* promijenjen u odnosu na prijašnje oblike. Uočeno je kako se standard za slovo *n* u većoj mjeri poštuje, dok je za slovo *m* uočeno vrlo često mijenjanje izgleda slova unutar jednoga učeničkog rada.

Najveća odstupanja od standardnoga slovopisa uočavaju se kod slova *e* i *t*. Uvođenjem standarda slovu *e* temeljno je izmijenjen smjer pisanja, ali je očito da se u vrlo maloj mjeri primjenjuje. Slovu *t* smanjena je visina, a to učenici u većini slučajeva ne poštuju.

Ispitujući odstupanja svakoga pojedinog slova prema spolu učenika, uočeno je da u pisanju slova *b, m, s, š, v, z* i *ž* dječaci statistički značajno više odstupaju nego djevojčice. Time prva hipoteza nije potvrđena.

U drugoj smo hipotezi pretpostavili da će učenici učitelja s više godina radnoga staža manje odstupati od slovopisa. Prema istraživanju Grabovac i Kačunko (2015) učitelji s više godina radnoga staža više poštuju standard pri poučavanju. Hipoteza je djelomično potvrđena jer u osam slučajeva (slova *a, c, č, ć, d, dž, đ* i *g*) najviše odstupaju učenici učitelja s 22 – 32 godine radnoga staža, u sedam slučajeva najviše odstupaju učenici učitelja s 4 – 20 godina radnoga staža (*i, j, k, lj, r, s, š*) i u samo četiri slučaja učenici učitelja s 33 – 40 godina radnoga staža (*m, n, nj, p*).

U procjenjivanju povezivanja slova odabrani su, prema mišljenju autorica, primjeri u kojima je preliminarnim uvidom jasno zamijećeno kontinuirano odstupanje. Povezivanje slova *v-e* i *m-e* odabrano je kako bi se provjerilo pišu li i spa-

jaju li učenici slovo *e* na ispravan način, i to povezivanjem odozgo (*v-e*) i odozdo (*m-e*). Statistički podatci pokazuju da znatan broj učenika odstupa u povezivanju tih slova. Taj je podatak u skladu i s podatkom o odstupanju u grafičkome oblikovanju slova *e* i *m*.

Pri povezivanju slova *o-m* i *o-ž* učenici većinom odstupaju od pravila. Povezivanje *s-l* odabrano je kako bi se provjerilo prekida li se potez nakon pisanja slova *s*, kao što standard zahtijeva. Za to specifično povezivanje učenici u većini slučajeva poštuju standard. Povezivanje slova *v-r* odabrano je da bi se ispitalo poštuju li učenici grafičko oblikovanje obaju slova u skladu sa standardom jer je uočeno da su u nekim učeničkim radovima ova dva slova vrlo slična. Podatci su pokazali da učenici u velikoj mjeri poštuju grafičko oblikovanje slova *v* i *r*.

Nul-hipoteza o statistički značajnoj razlici u povezivanju slova ovisno o spolu učenika jest opovrgnuta jer postoji statistički značajna razlika, odnosno dječaci odstupaju u povezivanju slova više nego djevojčice. Statistički značajna razlika vidljiva je u povezivanju slova *v-e* i *v-r*.

Nul-hipoteza o statistički značajnoj razlici u povezivanju slova ovisno o godinama radnoga staža učitelja također je opovrgnuta. Statistički značajna razlika uočava se u povezivanju slova *v-e* i *o-m*. U obama slučajevima najviše odstupaju učenici učitelja s 22 – 32 godine radnoga staža, a najmanje učenici učitelja s 4 – 20 godina radnoga staža.

Posljednja je hipoteza, povezana s čitljivošću teksta, potvrđena jer u većini učeničkih tekstova, prema procjeni autorica rada, čitljivost nije narušena. Kao što navode rezultati istraživanja Kolar Billege (2015), učitelji smatraju da je čitljivost učeničkih tekstova potrebno vrednovati te taj podatak može ukazati na percepciju učitelja o važnosti rukopisa.

6. Zaključak

Rezultati dobiveni statističkom obradom pokazali su da dječaci statistički značajno više odstupaju od standarda u grafičkome oblikovanju slova nego djevojčice. Statistički značajna razlika uočena je i u pisanju slova s obzirom na godine staža učitelja. U najvećemu broju slučajeva (u pisanju osam slova) najviše odstupaju učenici učitelja s 22 – 32 godine radnoga staža, nešto rjeđe (u pisanju sedam slova) najviše odstupaju učenici učitelja s 4 – 20 godina radnoga staža, a najrjeđe (u pisanju četiriju slova) najviše odstupaju učenici učitelja s 33 – 40 godina radnoga staža. U istraživanju je uočena i statistički značajna razlika u povezivanju određenih slova s obzirom na spol učenika, odnosno dječaci odstupaju statistički značajno više od djevojčica. Također je uočena statistički značajna razlika između specifičnoga povezivanja određenih slova i godina radnoga staža učitelja. U obama slučajevima najviše su odstupali učenici učitelja s 22 – 32 godine radnoga staža, a najmanje učenici učitelja s 4 – 20 godina radnoga staža. Na kraju istraživanja ustanovljeno je da u velikoj većini učeničkih radova (77 %) čitljivost nije narušena.

Za istraživanje je odabran uzorak učenika četvrtih razreda jer oni pripadaju prvoj generaciji učenika koja je bila obvezna učiti standardna školska slova od prvoga razreda. Ovo istraživanje omogućuje i posredan uvid u pristup poučavanju slova, odnosno na temelju rezultata istraživanja mogu se zapaziti znatna odstupanja u pisanju pojedinih, grafički sličnih grupa slova, i to u pojedinim razredima. To ukazuje na nepoštivanje standarda u poučavanju početnoga pisanja, ali je tu tvrdnju potrebno dodatno ispitati. Potrebno je provesti temeljito interdisciplinarno istraživanje kojim će se ovi inicijalni pokazatelji sustavno i dosljedno istražiti.

Literatura:

- BEŽEN, ANTE. 2002. *Metodički pristup početnom čitanju i pisanju na hrvatskom jeziku*. Profil. Zagreb.
- BEŽEN, ANTE; KOLAR BILLEGE, MARTINA. 2008. Zastupljenost pisanih i tiskanih slova u rukopisnim tekstovima učenika osnovne škole. *Rano učenje hrvatskoga jezika 2: drugi međunarodni specijalizirani znanstveni skup*. Ur. Pavličević-Franić, Dunja; Bežen, Ante. Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 436–448.
- BEŽEN, ANTE; REBERSKI, SINIŠA. 2014. *Početno pisanje na hrvatskome jeziku*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- BUDINSKI, VESNA. 2015. *Metodički sadržajno-vremenski optimum poučavanja početnog čitanja i pisanja na hrvatskom jeziku*. Doktorski rad. Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 280 str.
- BUDINSKI, VESNA. 2017. Podloge za standardiziranje optimalnoga metodičkog sadržajno-vremenskog okvira za poučavanje početnoga čitanja i pisanja na hrvatskome jeziku. *Napredak* 158/1–2. 11–32.
- BUDINSKI, VESNA; BARUN, IVONA. 2013. Kurikulsko planiranje početnog čitanja i pisanja – razina usvojenosti početnog pisanja na kraju školske godine u prvom razredu osnovne škole. *Kurikul ranog učenja hrvatskoga/materinskoga jezika*. Ur. Bežen, Ante; Majhut, Berislav. Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Europski centar za sustavna i napredna istraživanja. Zagreb. 29–42.
- DINEHART, LAURA. 2014. Handwriting in early childhood education: Current research and future implications. *Journal of Early Childhood Literacy* 15/1. doi.org/10.1177/1468798414522825.
- GRABOVAC, ZRINKA; KAČUNKO, IVA. 2015. *Mišljenje učitelja o novom standardiziranom školskom pismu*. Zagreb. <https://apps.unizg.hr/ректорова-награда/јавно/стари-радovi/3076/preuzmi> (pristupljeno 4. ožujka 2019.).
- GRAHOVAC-PRAŽIĆ, VESNA. 2010. Hrvatska grafija u rukopisnim tekstovima učenika. *Društvo i jezik: višejezičnost i višekulturalnost*. Ur. Pavličević-Franić, Dunja; Bežen, Ante. Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Europski centar za sustavna i napredna istraživanja. Zagreb. 377–386.
- Hrvatski pravopis*. 2013. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- KOLAR BILLEGE, MARTINA. 2008. Kvantitativni pokazatelji postignuća u čitanju i pisanju na kraju prvoga razreda. *Rano učenje hrvatskoga jezika 2: drugi međunarodni specijalizirani znanstveni skup*. Ur. Pavličević-Franić, Dunja; Bežen, Ante. Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 382–399.
- KOLAR BILLEGE, MARTINA. 2015. Teachers' Opinions on the Teaching Methodology for Standard School Scripts in Initial Reading and Writing in the Croatian Language. *Cro-*

atian Journal of Education 17/2. 411–452. doi.org/10.15516/cje.v17i2.1796.

KOLAR BILLEGE, MARTINA; BUDINSKI, VESNA. 2015. Predstavlanje hrvatskoga jezika novom školskom grafijom u metodičkome kontekstu. *XII. međunarodni kroatistički znanstveni skup*. Ur. Blažetin, Stjepan. Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj. Pečuh. 329–338.

Kurikulum za nastavni predmet Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj (NN 10/2019). 2019. Ministarstvo znanosti i obrazovanja. Zagreb.

Nastavni plan i program za osnovnu školu. 2006. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. Zagreb.

REBERSKI, SINIŠA. 2013. Prijedlog pisama za poučavanje pisanja i čitanja u početnom učenju hrvatskoga jezika kao osnova tipografsko-rukopisnih standarda. *Kurikul ranog učenja hrvatskoga/materinskoga jezika*. Ur. Bežen, Ante; Majhut, Berislav. Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Europski centar za sustavna i napredna istraživanja. Zagreb. 91–101.

ROSANDIĆ, DRAGUTIN. 2002. *Od slova do teksta i metateksta*. Profil. Zagreb.

Application of the Standard School Script in Primary Education

Abstract

Teaching initial reading and writing in the Croatian language is based on the transfer of the spoken language modality into the written one with the precondition of the development of phonological awareness. Initial writing is taught using the standard school script, standardized by the *Croatian Orthographic Manual* of the Institute of Croatian Language and Linguistics (2013) and compulsory in every methodical template for teaching in primary education since 2014. The aim of this paper is to test the extent of aberration of fourth-grade primary school students in the Republic of Croatia (N = 354) from the standard letter formation in forming each particular letter and its connection, as well as to examine whether the students' texts exhibit impaired letter legibility. Statistically significant differences have been determined regarding the students' gender and teachers' service years. The results have revealed that boys show a statistically more significant aberration in forming some of the letters, as well as in their connecting. Students of the teachers with more service years have mostly shown less aberration from the standard letter formation than students of the teachers with less service years. The letter legibility in students' texts is for a larger percentage unimpaired.

ključne riječi: nastava početnoga čitanja i pisanja, standardna školska slova, povezivanje slova, čitljivost

Keywords: teaching initial reading and writing, standard school script, letter connection, legibility

